

Зорочкіна Т. С.

*аспірант кафедри загальної
педагогіки і психології*

*Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

ТИПИ ТА СТРУКТУРА ОБДАРОВАНОСТІ:

ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлюються типи та структура обдарованості, характеристика академічної та творчої обдарованості, представлена у працях вітчизняних та зарубіжних учених. Звертається увага на роль різних компонентів у діяльності академічно і творчо обдарованої особистості. Розглянуто розбіжності, обумовлені складністю проблеми обдарованості, яка інтенсивно почала розв'язуватися в останні десятиріччя (кінець ХХ – початок ХХІ століття).

Ключові слова: *обдарованість, академічна обдарованість, творча обдарованість.*

В статье освещаются типы и структура одаренности, характеристика академической и творческой одаренности, представленная в трудах отечественных и зарубежных ученых. Обращается внимание на роль разных компонентов в деятельности академически и творчески одаренной личности. Рассмотрены расхождения обусловленные сложностью проблемы одаренности, которая интенсивно начала развязываться в последние десятилетия (конец ХХ – начало ХХІ века).

Ключевые слова: *одаренность, академическая одаренность, творческая одаренность.*

The article deals with the types of gift and their structure, signs of academic and creative gift in works of native and foreign scientists. Attention is paid to the role of different components in activity of academic and creatively gifted

personality. Divergences are considered the problems conditioned by complication, that intensively began to answer in the last decades (the end of XXI beginning of XXI century).

Key words: *gift, academic gift, creative gift.*

Вітчизняних та зарубіжних учені по-різному підходять до розв'язання проблеми визначення видів обдарованості, тобто термін «обдарована дитина» застосовують до різних за здібностями дітей.

Завдяки дослідженням таких психологів як Д. Богоявленська, Д. Гілфорд, П. Торренс почали розрізняти та видокремлюють інтелектуальну та творчу обдарованість. Як зазначає О. Загребельна, структура інтелектуальної обдарованості включає сукупність психічних властивостей та індивідуальний психологічний досвід. До психічних властивостей зараховують: інтелектуальні здібності, інтелектуальний контроль, інтелектуальні критерії; до форм індивідуального психологічного досвіду – когнітивні психічні структури, базу знань людини, суб'єктивний ментальний простір [1, с. 64–65].

Розкриттям проблеми творчої обдарованості займалися психологи: Д. Богоявленська, Ю. Гільбух, А. Ковальов, В. Моляко, О. Матюшкін та ін.

Мета статті – охарактеризувати педагогічний аспект тлумачення типів та структури обдарованості школярів.

Так О. Матюшкін визначив таку структуру творчої обдарованості: домінуючу роль пізнавальної мотивації; дослідницьку творчу активність, що відображається у знаходженні нового, в постановці та рішенні проблеми; можливості досягнення оригінальних рішень; можливості прогнозування; здатності до створення ідеальних еталонів, що забезпечують високі етичні, моральні та інтелектуальні оцінки [2].

Взагалі, вчений пов'язує обдарованість із особливостями творчої діяльності. О. Моляко, досліджуючи проблему творчої обдарованості, виокремив у системі творчого потенціалу такі компоненти: задатки, схильності, що проявляються у підвищеній чутливості, а також у динамічності психічних процесів; інтереси, їх спрямованість, частота та систематичність, домінування пізнавальних інтересів; допитливість, створення нового, схильність до вирішення та пошуку нових проблем; швидкість освоєння нової інформації; схильність до постійних порівнянь, зіставлень; прояви загального інтелекту – розуміння, швидкість оцінок і вибору шляху рішення; емоційність окремих процесів; цілеспрямованість, рішучість, систематичність у роботі; вміння комбінувати, знаходити аналоги, реконструювати; інтуїтивізм – здібність до прояву неусвідомлюваних прогнозів, рішень; здібності до

вироблення власних стратегій [3, с. 5].

Підтримуючи ідею вказаних учених щодо класифікації типів обдарованості, дослідники В. Чудновський та В. Юркевич зазначають, що проведені спостереження та експерименти свідчать про те, що творчі та інтелектуальні типи обдарованості проявляються надзвичайно рано [4, с. 57].

Г. Тарасова розумову обдарованість поділяє на академічну і творчу. Дослідниця [5, с. 50] різні види розумової обдарованості школярів представила схематично (див. рис. 1).

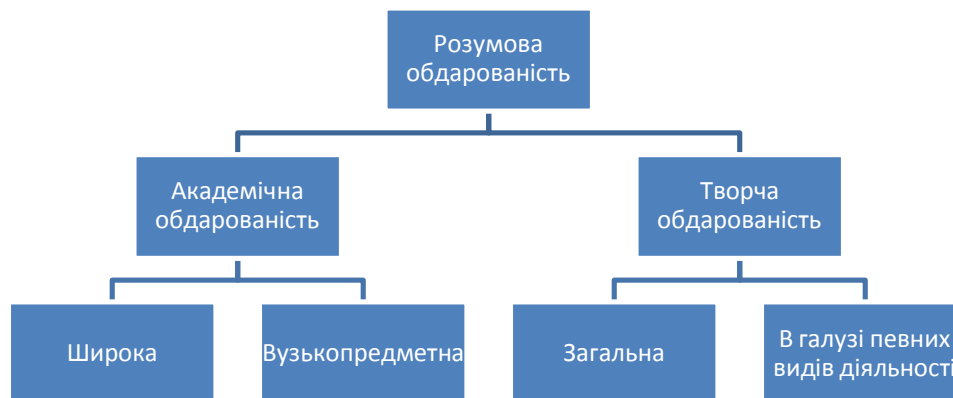

Рис. 1. Види розумової обдарованості школярів

Дослідниця визначає ознаки різних видів розумової обдарованості. Так ознаки академічної обдарованості – це незвичайний інтерес до предмета; концентрування уваги до систематизації; повна віддача сил, енергії досягненню високих результатів у галузі свого наукового інтересу, розуміння причинно-наслідкових зв'язків, що забезпечує його розвиток; бажання поповнити недостатність інформації шляхом екстравертності (спілкування з дітьми широкої ерудиції) або інтравертності (робота з навчальною або популярною літературою, відеоматеріалами, системи Інтернет), що пов'язано з бажанням зберегти статус сильного учня; тяжіння до логічних умовиводів, абстрактних понять, класифікації, колекціонування; розгадування кросвордів, які вимагають експлуатації пам'яті; прагнення до запам'ятовування, копіювання заданих учителем зразків; сильна залежність від оцінок та думок оточуючих дорослих; вияв готовності брати участь у заходах, які дозволяють перевірити свої можливості; заучування, являючи собою «ходячий довідник»; спрямованість інтенсивності розумової праці на засвоєння готового знання, яке пропонує вчитель; доведення розпочатої справи до кінця («знайки») [5, с. 53].

Ознаки творчої обдарованості: проникнення в суть речей та явищ при ознайомленні з новою інформацією; прагнення дослідити нове; вияв інтересу до загадок, ребусів, головоломок; інтерес до розумової діяльності вищого

порядку, ніж та, що пропонується навчальною програмою; тяжіння до винахідливості, імпровізації, внесення нового, роблячи помилки (тут треба допомогти); бажання брати участь у заходах, які дають можливість самоутвердитися; демонстрація значної ерудиції на уроці, що заважає вчителю і сприймається як порушення дисципліни; не заучування фактів, а користування довідниками; спрямованість інтенсивної розумової праці на інтерпретацію інформації, продукування нових ідей і варіантів; вияв прагнення до пошуку причин і їх пояснення, класифікації та систематизації лише тоді, коли завдання носить характер головоломки; захоплення світоглядними питаннями; статус «мислителя»; допущення при виконанні дослідницької роботи багатьох помилок за недостатності інформації; дивергентність мислення, за допомогою якого продукуються оригінальні ідеї, але суб'єкт швидко переключається на інші [5, с. 55].

Г. Тарасова звертає увагу на роль різних компонентів у діяльності академічно і творчо обдарованої особистості. Стосовно мотиваційного компонента, то у творчо обдарованих учнів висока внутрішня мотивація пізнавальної діяльності спрямована на прагнення до новизни; крім того, такого учня приваблюють предмети, на уроках яких існує пошукова діяльність, створюються умови для імпровізації, фантазії. У академічно обдарованого учня висока внутрішня мотивація пізнавальної діяльності спрямована на навчальні досягнення, на прагнення до похвали й визнання. Стосовно когнітивного компонента: і ті, і інші здатні накопичувати великий обсяг інформації, однак діти з академічною обдарованістю намагаються міцно її запам'ятати, а творчі – інформацію використовують у даний момент, а потім відсіюють усе непотрібне і викидають із пам'яті. Щодо процесуального компонента, то необхідно наголосити на тому, що, на думку Г. Тарасової, «носіям як академічної, так і творчої обдарованості характерно прискорений розвиток мови, мислення й пам'яті, випередження віку розумового розвитку. І ті й інші здатні «перестрибувати» через проміжні дії, але академічно обдарована дитина рідко собі це дозволяє, особливо при виконанні заданих учителем навчальних дій» [5, с. 61]. Творчо обдаровані діти багаті на фантазію, винахідництво, інтуїцію, накопичують особливі знання, недоступні їхнім однолітками і часто незрозумілі вчителю. Вони можуть знати, за висловом Г. Тарасової, більше або менше, ніж «академісти», але ці знання – інші й інакше впорядковані» [5, с. 66].

Видатний психолог Н. Лейтес пропонує розділити здібних дітей на три категорії:

I – діти з раннім «підйомом інтелекту»: рано починають читати писати в 3–4 роки. Потім захоплюються однією галуззю і роблять неабиякі успіхи в ній. У них залишається бажання до розумового навантаження.

II – діти з яскравими проявами здібностей до окремих видів діяльності і предметів: зазвичай, мають загальний рівень інтелекту, але особливий нахил до певного предмета, до певного виду діяльності.

III – діти з потенційними ознаками обдарованості: не випереджують

своїх однолітків за загальним розвитком, але вирізняються особливою своєрідністю розумової діяльності, яка вказує на їхні неординарні здібності. Ця своєрідність полягає в особливій оригінальності й самостійності суджень, у неординарності точки зору з різних питань. Зазвичай, високих результатів такі діти досягають, якщо мають сприятливі умови для розвитку [6, с. 43–44].

В. Щорс [7] розрізняє такі види обдарованості дітей:

- художня обдарованість у галузях авторської майстерності, літератури, музики, мистецтва, скульптури тощо [7, с. 54];

- творча обдарованість. У дитячому віці людина здібніша до творчості, ніж у зрілому. На дитину не впливають стереотипи. Вона вільна у своїх творчих виявах, творить тому, що їй подобається сам процес творчості. Ця діяльність приносить дітям радість відкриття. Іншими словами, для дітей, на відміну від дорослих, творчість є життям [7, с. 58];

- соціальна обдарованість – це виняткова здатність вибудовувати довготривалі конструктивні взаємовідносини з іншими людьми. У спілкуванні з однолітками обдарована дитина майже завжди бере на себе роль керівника та організатора колективу. Загальні риси лідерської обдарованості: інтелект вище середнього; вміння приймати рішення; здатність мати справу з абстрактними речами, з плануванням майбутнього, з часовими обмеженнями; гнучкість; здатність пристосовуватися; почуття відповідальності; впевненість у собі; наполегливість та ентузіазм; вміння чітко висловлювати думки [7, с. 59];

- інтелектуальна та академічна обдарованість. Загальні риси інтелектуальної обдарованості: гострота мислення; спостережливість; виняткова пам'ять; виявляє виражену і різнобічну допитливість; довготривалі заняття однією справою; легкість у навчанні, вміння добре викладати свої думки; демонстрація здібностей до практичного здобуття знань; виняткові здібності до розв'язання задач. Обдаровані діти в традиційній школі не рідко трієчники [7, с. 60];

- рухова або спортивна обдарованість.

Названі вище види обдарованості проявляються по-різному й зустрічають специфічні бар'єри на шляху свого розвитку залежно від індивідуальних особливостей та зовнішнього оточення дитини [7, с. 61].

О. Кульчицька вважає, що основу обдарованості складають здібності до конкретної професійної або допрофесійної діяльності (спеціальна обдарованість) і загальні психічні якості високого рівня розвитку: сенсорні, інтелектуальні, вольові (загальна обдарованість) [8, с. 4].

На підтримку думки О. Кульчицької щодо загальної обдарованості Н. Лейтес зазначає: «До загальних здібностей належать перш за все властивості розуму, й тому часто загальні здібності називають загальними розумовими здібностями, сукупність яких прийнято називати загальною обдарованістю» [9, с. 3].

С. Олексюк дотримується думки про існування таких видів обдарованості: інтелектуальної, творчої, академічної. Що стосується

академічної обдарованості, то вчений зауважує: «Педагоги давно помітили таку особливість: творча, розумна дитина, але навчається погано. Ми впевнені, що «обдарована дитина» не завжди вчиться відмінно. Реальні успіхи, визначені шкільними оцінками, далеко не завжди однозначно характеризують здібності. Кращі успіхи показують слухняні, старанні діти» [10, с. 6].

Таким чином, огляд теоретичних уявлень вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо змісту поняття «обдарованість» свідчить про різноманітність інтерпретацій цієї дефініції. Досі немає єдиного та загальноприйнятого визначення зазначеного поняття. Існуючі розбіжності обумовлені складністю проблеми, яка інтенсивно почала розв'язуватися в останні десятиріччя (кінець ХХ – початок ХХІ століття). У зв'язку з відсутністю єдиного підходу до дефініції, що аналізувалася, ця важлива проблема в науці дискутується, адже зрозуміло, що на сучасному етапі саме творча, обдарована особистість, яка володіє високим рівнем знань, має потяг до нового, оригінального, має замінити людину-виконавця.

Аналіз праць дослідників свідчить також і про те, що не існує єдиної думки щодо визначення видів обдарованості. Відтак, вважаємо, щоб розв'язати проблеми розвитку творчості, обдарованості молодшого школяра, необхідно підготувати такого вчителя, щоб він був обізнаний не лише зі змістом дефініцій, а й знав методики виявлення обдарованих та вмів створювати умови для роботи з ними. Подальшого дослідження потребує питання складення детальної психолого-педагогічної характеристики кожного типу обдарованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загребельна О. О. Дослідження проявів інтелектуальної та творчої обдарованості: теоретичний аналіз [Текст] / О. О. Загребельна // Обдарована дитина : Науково-практичний освітньо-популярний журнал. – 2008. – № 8. – С. 63–67.
2. Матюшкин А. М. Одаренные и талантливые дети / А. М. Матюшкин, Д. Сиск // Вопросы психологии. – 1988. – № 4. – С. 88–97.
3. Моляко В. А. Творчий потенціал людини як психологічна проблема / В. А. Моляко // Обдарована дитина : науково-практичний освітньо-популярний журнал. – 2005. – № 6. – С. 2–9.
4. Чудновский В. Э. Одаренность: дар или испытание / В. Э. Чудновский, В. С. Юркевич. – М. : Знание, 1990. – 80 с.
5. Тарасова Г. В. Организационно-педагогические условия развития готовности учителя к работе с одаренными детьми : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Тарасова Галина Викторовна. – Казань, 2005. – 267 с.
6. Сампара О. В. Работа с обдарованими і творчими дітьми в процесі вивчення географії / О. В. Сампара // Обдарована дитина. – 2007. – № 8. – С. 43–46.
7. Щорс В. В. Як не помилитися у виявленні ранньої обдарованості дитини [Текст] / В. В. Щорс // Обдарована дитина : науково-практичний освітньо-

- популярний журнал. – К. : 2007. – № 3. – С. 53–61.
8. Кульчицька О. І. Соціальне середовище у розвитку обдарованості / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2004. – № 8. – С. 2–9.
 9. Лейтес Н. С. Умственные способности и возраст / Н. С. Лейтес. – М., 1971. – 278 с.
 10. Олексюк С. В. Освітня програма «Обдарована дитина» приватної школи «Європейський колегіум» : [систематизація роботи з обдарованими учнями на основі розвитку їх індивідуальних креативних здібностей : досвід роботи навч. закл. м. Києва] / С. В. Олексюк // Обдарована дитина. – 2008. – № 5. – С. 4–13.